

valósításának is. Nagy különbség van azonban a demokratikus Amerika társadalmi közszelleme és a tekintély hagyományos elvét jobban tiszteletben tartó más államok ifjúsága között; az „iskolai állam“ eszméje nem ültethető át egyszerűen, változtatás nélkül más nemzetek szellemi talajába. Megfelelő, eredeti környezetében azonban ez intézmény kiválóan alkalmas az önkormányzat demokratikus fegyelmének kialakítására.

A növendékek belső fegyelmének előmozdítására különösen alkalmasnak látszanak azok az *erkölcsi megbeszélések*, melyeknek példáit *F. W. Foerster* műveiben találjuk (Jugendlehre). Ezek a megbeszélések, melyek gyakorlati esetekre, a növendékek fegyelmezett magatartásainak esetleges hiábáira, de a legmagasabb erkölcsi követelményekre is vonatkozhatnak, a növendéket tevékenyen belevonják a saját személyiségének alakításába, emelik önértetét, s önfegyelmzését a belátás alapjára helyezik.

f) *A javító s büntető eljárásoknak* a dolog természete szerint csupán akkor van helyük a nevelésben, ha a pozitív és konstruktív eljárások nem elegendők a fegyelmezettség és rend enntartására. (V. ö. a büntetésről szóló közleményünket, *A Csel. Isk.* 1936/37: 1 kk. ll.). Ilyen értelemben és sorrendben, mint „organikus büntetések“, ők is hozzátartoznak a benső fegyelem eléréséhez: „Ohne Züchtigung keine Erziehung“ — mondotta *Goethe*. De ugyanaz a *Goethe* magasztalja az önmagunkon való uralmat, az igazi „szabádságot“ is:

Von der Gewalt, die alle Menschen bindet,

Befreit der Mensch sich, der sich überwindet.

Várkonyi Hildebrand dr.

Néhány szó nevelésügyi folyóiratirodalmunkról.

A világháborút követő esztendőök egyik legjellemzőbb tünete kétségtelenül az a fokozott érdeklődés volt, amellyel hivatalos körök, meg a nagyközönség is mindenhol a világon a nevelés kérdései felé fordult. Az emberiség gondolkodásának ösztönös menekvése volt ez a jövő felé, amikor a nagy világegés pusztításait egy nálánál jobb következő nemzedék felnevelésével igyekezett enyhíteni. Ez az igyekezet egyszerre több oldalról is éreztette hatását és nemcsak abban nyilvánult, hogy egyes országok felelős tényezői sokoldalú tanügyi reformokat léptettek életbe és hogy a hívatásos nevelők közül sokan még ezeken felül is újításokat hangoztattak, hanem abban is, hogy

nevelés iránt érdeklődő nem szakemberek száma szintén nagyon megnövekedett.

A nevelői gondolkodásnak ez a szélesebb elterjedése azután azzal a következménnyel is járt, hogy egymás után keletkeztek neveléssel foglalkozó, ú. n. nevelésügyi lapak. Az új tantervek értelmezése és a körülöttük keletkezett viták nyilvánosságra hozatala miatt új tanügyi folyóiratok születtek. A még meg nem valósult újabb törekvések természetesen szintén hirdetni akarták elveiket s ezt hol tehetnék volna eredményesebben, mint éppen új szócsőveik által. A nevelés kérdései iránt érdeklődő nagyközönség szaporodása pedig megint csak néhány népszerűen szerkesztett nevelésügyi folyóirat megindítását tette szükségessé.

Nagyjában nálunk is ugyanezek voltak az okai, hogy nevelésügyi folyóirataink száma a multhoz viszonyítva fölemelkedett. *Nevelésügyi időszaki sajtótermékeink száma az 1934. év végén 73 volt*, ezek közül Budapesten 46, vidéken pedig 27 jelent meg. Alapítási év szerint ezek a következőképpen oszlottak meg: 1880 előtt 5 indult útnak; 1881 és 1900 között: 8; 1901 és 1918 között: 16; 1919 és 1925 között: 15; 1926 és 1930 között 17 keletkezett; 1931 és 1934 közötti időben pedig 12. Hetenkint egyszer jelent meg: 1; havonként kétszer-háromszor: 8; havonként egyszer: 33; ennél ritkábban: 31. (L. *Elekes Dezső dr.* tanulmányát: *Magyarország időszaki sajtója 1934-ben* címmel a *Magyar Statisztikai Szemle* XIII. évf. 12. számában.) S ez a szaporulat még egyre tart. Az elmúlt 1935. esztendőben is tudunkkal négy újabb tanügyi folyóirat indult útnak. (*Magyar Gyermekevelés*, szerkeszti Héjj Erzsébet; *Gyermekevelés*, szerkeszti Halász Jenny; *Gyakorlati pedagógia*, szerkeszti Vicsay Lajos; *Családi Kör*, szerkeszti Pettkó-Szandtner Aladár.) És most is tudomásunk van újabb folyóirat megindításának tervezetéről.

Neveléssel foglalkozó folyóiratainknak ez a nagy száma bizonyára örvendetes jelenség, mert a nevelői gondolkodás egyre fokozódó elterjedésére enged következtetni. A folyóiratok ugyanis hű tükrözői és érzékeny mérőeszközei a szellemi áramlatoknak. Ha sok nevelésügyi folyóirattal rendelkezünk, ez nyilván azt jelenti, hogy a nevelés iránti érdeklődés még egyre tart, sőt fokozódik. Az is kétségtelen, hogy folyóirataiban sokkal elevebben él minden tudomány, mint szakkönyveiben. A fejlődésről is sokkal közvetlenebbül tud számotadni a folyóirat, mert ennek az ismeretek rohamos növekedése rendesen eléje vág a könyveknek. Természetesen így van ez a nevelés kérdéseiben is. Ebből a szempontból is csak haladást jelent a sok szaklap.

Ha a neveléstudomány fejlettsége és színvonala nevelésügyi folyóirataink számától függne, valóban nem lenne okunk panasz-

ra. Márpedig van. *Imre Sándor* írja, hogy „a magyar nevelői gondolkodás... még ma is a tudományosságot megelőző, azaz előkészítő korszakában él.” (*A neveléstudomány magyar feladatai*. Szeged. 1935. 15. o.) Semmivel sem világosabb *Kornis Gyula* régebbi megálapítása, amikor azt mondja, „nehezen bontakozik ki nevelésügyi irodalmunk a tartalmatlan, közhelyes, retorikai pátoszu frazeológiai ingoványából, amely annyira diszkreditálja sokak szemében, és joggal; a pedagógiai elmékedést”. (*A magyar tudománypolitika alapvetése*, Budapest, 1927. 87. o.) És nem ők az egyetlenek, —csak az élők közül a leghivatottabbak— akik hasonló kemény szóval illetik neveléstudományunk kezdetlegességét.

Önkénytelenül fölmerül a kérdés, hogy különösen az utolsó esztendőben megsokasodott *nevelésügyi folyóirataink megtekintek-e tőlük telhetően mindent, hogy ezt a kezdetlegességet megszüntessék és a nagy nevelői gondolkodást mélyítsék?* Vajjon ez az örvendetes mennyiségi szaporulat egyúttal a nevelésügyének határozott értékbeli emelkedést is jelentette-e?

Sajnos, erre a kérdésre nem felelhetünk határozott igennel. Mert éppen e nagy számbeli növekedéssel párhuzamosan *semminémű intézkedés* — még csak kísérlet sem — *történt abban az irányban, hogy nevelésügyi folyóirodalmunknak megduzzadásával ez a szinte természetszerűleg szétfolyó munkásság minden sokoldalúsága mellett is végeredményben egyöntetűvé váljék.*

Aki hosszabb időn keresztül figyelemmel kísérte egyszerre lehetőleg több folyóiratunk munkásságát, annak meg kell állapítania, hogy mindegyik függetlenül a maga útján jár és nem igen vesz tudomást a másikról. Legfeljebb az itt-ott már meghonosodott folyóiratszemlé-rovat igyekszik a távolságokat csökkenteni, ez a merőben külsőleges kapcsolat azonban a szükséges belső szellemi együttműködést korántsem tudja megteremteni. Elszigetelődnek egymástól az egyes lapok. Ezért bukkan fel itt is, ott is ismételten nagyon sok olyan kérdés, amely máshol már egyszer végleges megoldást nyert. Ez a gyakori visszatérés egymagában még nem volna baj, ha egyébként egymás eredményeihez kapcsolódnának az egyes lapok. Legtöbbször azonban éppen ez hiányzik.

Ennek az állapotnak legfőbb oka abban keresendő, hogy nincs meg nevelésügyi folyóirataink között a kellő munkafelosztás. Sok olyan lappal rendelkezünk, amelyek tulságosan általános keretek között mozognak, és határozott irányuk, valamint különleges feladataik ellenére lehetőleg minden nevelésügyi kérdésre kiterjeszkednek. Holott — ha célkitűzésüknek megfelelően — bizonyos határok között maradnának, a maguk munkaterületén és sajátos érdekeltségi körükben elsőrangú szaktekintélyé emelkednének. Így azonban, mivel általános jel-

legűek és minden kérdést meg akarnak oldani, egyik irányban sem képesek elmélyedni és a felületen mozognak.

Mint ahogy az egész neveléstudományi munkásságunk elmélyedése és fejlődése csakis ennek a ma még szétfolyó munkának megfelelő szervezésével lenne elérhető, ugyanúgy a *nevelésügyi folyóiratok körül észlelt előbbi hiányokat is csak az egymásrautaltság érzéséből fakadó megszervezés tudná kiküszöbölni*. Nem ártana, ha éppen ezért a folyóiratok szerkesztői időnkint összejönnének és a lapok munkaterületét újból körvonaloznák, ha határozott irányokat szabnának munkásságuknak és egymás között tervszerűen felosztanák a teendőket. Ez a szervezkedés nevelésügyi folyóiratirodalmunk egyöntetűségét biztosítaná és az egyes szaklapok munkássága kiegészíthetné egymást. Általános irányú, azaz a nevelés összes körülményeit figyelemmel kísérő folyóirat csak kevésszámú szükséges, a nagy többség feladata inkább a sajátos munkaterületen való alapos és lehető sokoldalú elmélyedés volna.

A neveléstudományi tevékenység szervezésének szükségessége már többször elhangzott vezető pedagógusaink részéről, legutóbb pedig *Imre Sándor* irányú szava keltett mély visszhangot a pedagógiai közvéleményben. (*A neveléstudomány magyar feladatai*. Szeged, 1935. 20. és 116. o.) Ennek a hiánynak megszüntetése legkönnyebben éppen a folyóiratok munkásságában lenne megvalósítható és a szervezkedés eredménye is itt mutatkoznék leghamarabb.

A megszervezettség hiánya kétségtelenül első és főoka annak, hogy nevelésügyi folyóirataink nagy számuk ellenére sem képesek azoknak a követelményeknek eleget tenni, amelyeket a neveléstudományi tevékenység rendszeressége tőlük joggal megkívánna. Hogy a magyar tanügyi világ irodalmi szükséglete még mindig eléggé fejletlen, annak másik oka azonban abban leli magyarázatát, miszerint a *megfelelő szakirányú és komoly bírálat hangja jóformán teljesen kiesezett nevelésügyi folyóiratainkból*. Márpedig a jelen megnyilvánulásainak kritikai vizsgálódása nélkül nem következhet be komoly haladás egyik kultúrterületen sem. Természetes, hogy köznevelésünk sem nélkülözheti a tárgyilagos bírálat hangját, ha nem akar teljesen megfenekleni.

A folyóiratok kritikai szelleme leginkább az ú. n. könyvszemle-rovatban tükröződik. Ezzel a rovattal legtöbb folyóiratunk rendelkezik is. Sajnos, igen sok lapnak éppen ez a leggyengébben szerkesztett része. Pedig ennek frissességéből vagy elmaradott voltából, komoly és férfias bíráló hangjából vagy minden sajtóterméket egyformán agyondicsérő szavaiból, a könyvvel szemben tanusított bátor állásfoglalásából vagy a szerző szavait csupán ismétlő ismertetésből az egész folyóirat

iránya vagy iránytalansága, de mindenesetre egész szelleme legbiztosabban leolvasható.

Ha végigtekintünk folyóirataink könyvszemléjén, akkor lehetetlen néhány hiányra rá nem mutatnunk. Ezeket a fogyatékokat azonban könnyűszerrel el lehetne tüntetnünk.

Meg kell állapítanunk, hogy igen sok esetben a könyvszemle összeállítása csupán ötletszerűen történik. Némelyik lapban négy, sőt több esztendővel ezelőtt megjelent munkák ismertetését találjuk. Talán mert az ismertetőnek véletlenül éppen ekkor kerültek kezébe. *Nagyobb frisseségre volna szükség; hogy az olvasóközönség a nyomdából kikerült új könyvekről azonnal tájékozódást nyerhessen.* Ennek a következménynek megvalósítása — tudjuk — elsősorba na kiadókon múlik. Főleg az ő érdeküket szolgálná, ha a megjelent első példányokat a számottevőbb folyóiratok szerkesztőségéhez juttatnák. Ez a kis áldozat bőven meghozná kamatait. Mert most leginkább csak a szerző, vagy kiadó személyes ismeretsége révén kapnak a folyóiratok egy-egy példányt s a szerkesztő ezeket rendszerint akkor is csak a *beküldött könyvek* c. rovatban könyveli el. Ismertetéseket vagy bírálatokat ettől függetlenül közöl a lap, azt, amit az egyes munkatársak éppen jónak látnak. Holott a könyvszemle frissesége azt kívánná, hogy az ismertetésre szánt példányokat a szerkesztő azonnal ossza szét a munkatársak között érdeklődési körük és munkálódási területük szerint. Ha a folyóiratok könyvszemléje egy kis tervszerűséggel — így valóban a könyvpiac neveléstudományi ujdonságainak hű tükrözője lenne, akkor mindenkit egyaránt jobban kielégítené. A szerző és kiadók a könyvnek legszélesebb körben való megismertetését érnék el, az olvasóközönség viszont a lehető legrovidebb idő alatt nyerné tájékoztatást a nevelésügyi körébe tartozó könyvujdonságokról, a folyóirat jóltájékozottságának híre pedig saját tekintélyét emelné. Sőt a könyvismertetőik helyzete is sokkal könnyebbé válna, mert nem kellene annyi fáradságot és költséget áldozniok a legújabb szakkönyvek felkutatására és beszerzésére.

Az eddig hangoztatott követelmények azonban merően formális természetűek s a könyvszemle rovatok belső tartalmáról semmit sem mondanak. Pedig nemcsak az ötletszerűség és a frissesség hiánya állapítható meg sok esetben, hanem egyéb fogyatékok is.

Mindenki megállapíthatja, ha végiglapoz néhány folyóiratot, hogy aránytalanul több bennük a könyvismertetések száma, mint a bírálatoké. Korántsem akarjuk ezzel azt mondani, hogy ismertetésre nincsen szükség, csak bírálatra. Ez is elhibázott és egyoldalú felfogás lenne. Mindkettő szükséges. Némelyik alkalom a könyvnek csupán ismertetését kívánja, másik helyzet pedig egyenesen bírálatot követel. Annak eldöntése azonban,

hogy valamelyik könyvről ismertetést vagy bírálatot írjunk-e, — illetőleg abban az esetben, ha két szempontot egyaránt szóhoz juttatjuk, melyiken legyen a hangsúly — nagyon sok körülménytől függ. Nemcsak a folyóirat célkitűzése és iránya, valamint az olvasóközönség szükséglete mérvadó, hanem a könyv elterjedésének mértéke, a szerző nevének ismerős vagy ismeretlen volta éppúgy, mint a munkával szemben támasztott tudományos igények.

Természetesen sokkal kényelmesebb álláspont a pusztán ismertetés, mert megkíméli az ismertetőt és a folyóiratot is az állásfoglalásnak nem mindig könnyű munkájától és kevesebb felelősséggel is jár. Amikor az előzőkben azt mondtuk, hogy nagyon sok nevelésügyi folyóiratunknak nincs határozott iránya és célkitűzése, akkor ebben a megállapításban egyúttal rámutatunk annak okára is, miért vannak túlsúlyban könyvismertetéseink a bírálatokkal szemben. A határozott célkitűzést nélkülöző folyóiratok kerülnek a bírálatot, mert a bírálat mindig valamely irányú állásfoglalást jelent, ez pedig rájuk nézve veszedelmet is rejthet magában. Ezeknek a lapoknak ugyanis éppen iránytalanságuk miatt nincs és nem is lehet egységes bírálati szempontjuk. Ha ezek ellenére mégis bíráltnának, egyhamar következetlenné is válhatnánk, amit az olvasóközönség egyhamar észrevesz; ez pedig a jó hírnévnek árt. Ezért tartózkodnak a bírálattól, az állásfoglalástól, és inkább a sem hideg, sem meleg ismertetést választják. Tehát a sok általános irányú nevelésügyi folyóiratnak sajátos munkaterületre való irányítása már azért is kívánatos volna, hogy a megjelenő szakkönyvek a sok ismertetés mellett minél több oldalról jövé és sok szempontból megvilágító bírálatban részesüljenek.

De ezenkívül az olvasóközönség is joggal elvárhatja, hogy folyóirata ne csak ismertesse a könyveket, hanem állást is foglaljon mellettük vagy ellenük. Ez az állásfoglalás lehet általános értékelés, de lehet annak a különleges célkitűzésnek érvényesítése is, amelyet a folyóirat egész munkásságával szolgál és képvisel. Az olvasóközönség mindenesetre tudni szeretné, hogy mit is tartalmaz a könyv. Ez a szempont természetesen az ismertetést kívánja. Ha ugyanis valaki nem olvasta az ismertetett könyvet, akkor csakis úgy értheti meg a kritikus állásfoglalást, ha előzetesen a tartalomról is tájékozódást nyer. *Az olvasó szempontjából tehát az ismertetés és bírálat összekapcsolása látszik legcélszerűbbnek.* Sok helyen meg is találjuk ennek a két feldolgozási módnak az egyesítését, csak az a kár, hogy néha egymásbafolyznak. Legtöbbször nehezen lehet kihámozni, hogy mit is tartalmaz az ismertetett könyv és mi az, amit a bíráló mond róla. Elsőrangú követelmény tehát, hogy az ismertetést és bírálatot határozottan el lehessen egymástól különíteni.

A könyv elterjesztésének mértéke annyiban játszhat szerepet az ismertetési, illetőleg bírálati jelleg eldöntésében, amennyiben széleskörű elterjedés alkalmából inkább bírálatra van szükség, szűkkörű elterjedés esetében ellenben ismertetésre. Minél nagyobb elterjedésnek örvend ugyanis valamly szakmunka, annál nagyobb a valószínűsége, hogy sok, kellő kritikai beállítottsággal nem rendelkező ember kezébe kerül. Ebben az esetben pedig az a kötelesség hárul a hívatása magaslatán álló folyóíratra, hogy az önnálló véleményalkotáshoz nem szokott emberek gondolkodását egészséges irányban befolyásolja. Nem szabad ugyanis a nevelésügyi folyóiratok szerkesztőjének — tehát a könyvszemle-rovat munkatársának sem — arról megfélekednie, hogy minden nyomtatott írás alakítólag hat az olvasók gondolkozására. *A nevelésügyi folyóiratokkal szemben pedig kétszeres követelmény, hogy tervszerűen alakítsák, azaz neveljék olvasótáboruk gondolkodását.*

A könyvszemle azonban nemcsak az olvasóközönség gondolkozásának nevelését tartozik szolgálni, hanem a könyvek szerkesztőivel szemben is vannak nevelői mivoltából fakadó kötelességei. Márpedig munkájának puszta ismertetéséből a szerző nem igen kaphat további munkásságához újabb indítékokat. Ezt csakis a tárgyilagos bírálat nyújthatja.

A bírálati szempont érvényesítését azonban leginkább neveléstudományunk fejletlenségének megszüntetésére irányuló követelmény teszi indokolttá. Ha azt akarjuk, hogy a magyar nevelői gondolkodás valóban kikerüljön a tudományosságot csak előkészítő korszakából, akkor ezt csakis nevelésügyi irodalmunk színvonalának emelésével érhetjük el. *A színvonal emelésének első lépése* pedig ott kezdődik, hogy ahol csak lehet, meg kell honosítanunk a komoly és tárgyilagos bírálat hangját. Az egészséges kritikai szellem minden ügynek csak előnyére válhat. Helytelen dolog a bírálóban mindjárt rosszindulatot feltételezni akkor, ha bírálatában nem legezezi feltétlenül a szerző hiúságát. Elvi kérdésekben ugyanis lehet ellentét a szerző és bíráló felfogása között. Ha a bíráló saját meggyőződését nem hallgatja el, hanem azt papírra vetve, férfiasan hirdeti, ezzel tesz a nevelésügy fejlődésének is legnagyobb szolgálatot, mert állásfoglalásával esetleg egészséges tudományos vitának lehet megindítója. Fogalmak tisztázása és vélemények tisztulása pedig legeredményesebben ezen az úton érhető el. Mert vagy igaza van a bírálónak és akkor a könyvben foglaltak ellensúlyozására nemcsak tudományával szemben, hanem az olvasóközönséggel szemben is kötelessége, hogy legjobb meggyőződését nyíltan hirdesse; az igazság előtt meghajlani pedig ebben az esetben a szerzőnek is kötelessége. Vagy nincs igaza a bírálónak, amikor az íróra hárul a kötelesség, hogy munkájának ferde beállításától a közvéleményt megvédje és az igazságtalan bíráló-

latot megcáfolja. Az így keletkezett elvi harc, — ha mindkét fél végig megőrzi a higgadt tudományos hangot, — nagyban hozzájárulhat nevelői gondolkodásunk tudatosításához. A személyes térre terelés természetesen nemcsak izléstelen, hanem komoly vitában megengedhetetlen is.

Az eddigi fejtegetésekből is kitűnik, hogy nevelésügyi folyóirataink könyvszemléjének irányítása, főleg az ismertetésnek és bírálatnak helyes összekapcsolása, valamint a bírálat hangjának kellő eltalálása — mivel nagyon sok szempont figyelembevételét kívánja — nem könnyű dolog. Az olvasóközönség gondolkodásának irányítása pedig nagyon is felelősségteljes munka. Éppen ezért teljesen jogos a könyvszemle írójával szemben az a követelmény, hogy széleslátókörű szakembernek kell lennie. Sajnos, meg kell állapítanunk, hogy éppen *vezető pedagógusaink nem igen hallatják ilyen irányban szavukat*. Eléggé tartózkodnak általában is attól, hogy köznevelésünket megfelelő nyilvános bírálatban részesítsék, különösen azonban könyvbírálatok írásától húzódnak vissza. A köznevelést irányító szerepük pedig ezen a téren volna legkívánatosabb. A nagytekintélyű pedagógus útbaigazítását ugyanis mindenki szívesen elfogadja és bíráló szavát megnyugvással fogadják. Ellenben a fiatalabb nemzedékhez tartozó kritikust — főleg, ha ismertebb nevű szerző munkájával nem ért egyet és ezt nyíltan kifejezésre is juttatja, — egykönnyen tekintélyrombolónak tartják és tiszteletlenséggel vádolják.

Ma már egész nevelésügyünk sínyli anank következményeit, hogy hivatalos és nem hivatalos körök intézkedéseivel szemben a komoly bírálat szava egyre jobban elhalkult. Neveléstudományunk fejletlenségéért pedig nem kis mértékben éppen azt a szellemet terheli a felelősség, amely nevelésügyi irodalmunkat nem részesítette mindig a megfelelő bírálatban. *A köznevelés előbbrevitelének szándékából fakadó kritikai szellem meghonosítása számunkra éppen ezért égető szükségesség.* S ezt a szellemet leginkább folyóirataink könyvszemléi indítják el.

Hogy nevelésügyi folyóirataink valóban nevelői gondolkodásunk mélyítői lehessenek és mai szép számuknak megfelelően hozzájárulhassanak neveléstudományunk fejletlenségének megszüntetéséhez, ahhoz elsősorban az eddiginél szorosabb együttműködésre és egészséges kritikai szellem bevezetésére volna szükség. Amikor a fentiekben főleg erre a két fogyatékoságra hívtuk fel a figyelmet, korántsem véljük, hogy ezekkel a kívánalmakkal kimerítettük. Csupán a hiányok két nagy csoportjára igyekeztünk minden szépítés nélkül rámutatni, mert megjózdésünk, hogy a segítség első lépés a jelen állapotnak őszinte feltárása kell, hogy legyen s a javulás csakis ennek nyomán következhet be.

Jankovits Miklós dr.